

TITU MAIORESCU ȘI BANATUL*

Bogdan Mihai Dascălu

Cuvinte-cheie: *Ioan Popazu, Caransebeș, Ioan Popovici-Bănățeanul, Victor Vlad-Delamarina, Timișoara*

A evoca legăturile lui Titu Maiorescu cu Banatul înseamnă a ne plasa într-o triplă perspectivă: *familială, spațială și literară*.

Relații familiale și culturale

Fără îndoială că personajul ce interesează în această privință este Ioan Popasu, nume caligrafiat consecvent de Maiorescu Popazu, variantă pe care o vom păstra în cele ce urmează. Mama criticului, Maria, era sora acestui Popazu. Viitorul episcop a fost coleg cu Ioan Maiorescu la Viena între 1832 și 1836, unde amândoi au făcut studii teologice la Universitate. Desigur că pe această cale Ioan Maiorescu a cunoscut-o și pe viitoarea lui soție.

Ioan Popazu s-a născut la 20 decembrie 1808 în Brașov, unde a devenit protopop, iar mai târziu, episcop de Caransebeș (1865 – 1889), fiind numit de mitropolitul Andrei Șaguna, a cărui mână dreaptă a fost. Ironia sorții face ca el să fi ajuns preferatul lui Șaguna la niciun an de la decesul cumnatului său (24 august 1864), care s-a aflat într-o reciprocă dușmănie cu Șaguna. Această relație mai mult decât neamicală este de altfel evocată în mai multe rânduri de tânărul Maiorescu în *Jurnalul* său („28 ianuarie [1856]. Azi auzii de la tata de un pamflet, care-l fac [adeptii lui] Schaguna [...]. Tata vrea să ceară voie de la minister să-i răspundă publice. – O, Doamne! De ce nu am ajuns eu cu vro istorie a mea până la timpurile noastre! I-aș pune lui Schaguna un timbru, la care să se gândească în toată viața lui, spre *memorie scandalosă*. Fie că va veni odată timpul acesta! Mă bucur de acum.”; 18 mai 1856 „Nouă, se înțelege că nu ne face nimica, pentru că tata are posturi destule de ocupat în Țară sau în Moldova; dar e vorba ca să nu triumfeze Șaguna – și apoi, ducându-se tata, pierd românii din Viena toată baza.” etc.).

* Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului „Valorificarea identităților culturale în procesele globale”, cofinanțat de Uniunea Europeană și Guvernul României din Fondul Social European, prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, contractul de finanțare nr. POSDRU/89/1.5/S/59758.

Titu Maiorescu s-a simțit mereu apropiat de familia mamei, a cărei casă părintească din Brașov o vizitează în mai multe rânduri, stăpânit de emoții: „Doamne, ce impresiune neprețuibilă, după atâția ani ponderabili, la dezvoltarea spirituală și trupească, locurile copilăriei! Toată casa, tot arburele îmi recheamă niște monumente plăcute sau neplăcute!” (3 august 1857). Celălalt unchi, Constantin, îi este oaspete frecvent la București. În ce-l privește pe episcopul Popazu, acesta este amintit de mai multe ori în *Jurnal*. Astfel, la întoarcerea din Germania, prin Viena, în țară, criticul se oprește în 11 februarie 1882 în Caransebeș, „unde unchiul [meu], episcop, [s-a comportat] emoționant de frumos și de amabil cu mine, cadou 300 florini pentru Livia”¹. Cu această ocazie se întâlnește și cu alți localnici: „Ghidu, cu soția, Bartholomei (secretar) cu cotoroanța lui. Protosinghelul Mustea, rectorul Seminarului Teologic.” Acest Ghidiu l-a vizitat, de altminteri, pe critic la București, „unde am aflat de proiectata logodnă a verișoarei mele Maria cu profesorul de teologie Andrei Ghidiu, trimis de la Caransebeș de episcop și văzut peste 2 zile de acest tânăr. Nu urât, dar tăcut și mână grozavă, însă om cumsecade.” (marți, 14 aprilie 1881). Trimiși de unchi, sosesc la București, din când în când, oaspeți din Caransebeș, de pildă vineri, 24 august 1882 „la prânz prof. Popovici (teologie, din Caransebeș, necultivat, dar nu prost) și Annette.”

Un episod mai consistent al relațiilor cu unchiul său l-a constituit vizita făcută la Caransebeș, împreună cu Emilia, cu ocazia „sfințirii de diacon” a acestuia („78 ani, foarte sănătos și voinic”), în 11 și 12 aprilie 1887. Vizita este descrisă cu neobișnuit de multe amănunte. Primiți de unchi „cu vechea lui amabilitate” (semn că legăturile dintre ei au fost permanente). Festivitățile au fost fastuoase: „Sara, retragere cu lampioane, de corurile sătenilor din dieceză, discurs de pe stradă al lui Velovan (foarte cu minte), răspunsul Episcopului de la fereastră. Foarte bine toate, uneori mișcătoare. Bun corul cel complet”. În ziua următoare, asistă la liturghia celebrată de Episcopul Mețian, urmată de discursul în biserică al Protosinghelului Mustea, al aceluiași Episcop Mețianu în onoarea lui Popasu și răspunsul acestuia, întreaga ceremonie durând 4 ore. În continuare „recepțiunea a vro 50 de deputațiuni la Casa Episcopiei, de la 4 – 7 banchet în Hotel (vro 250 persoane), toasturi asupra lui etc., sara ‚convenire’ muzicală, dar noi am plecat la 9 ore spre București”.

De precizat că mai sus invocatul Velovan era pe atunci profesor și director al Preparandiei din Caransebeș. El a fost atât de mult prețuit de Maiorescu, încât acesta l-a recomandat pentru funcția de profesor de pedagogie la Școala

¹ Citatele din *Jurnalul* maiorescian sunt reproduse după textul manuscris al acestuia, pregătit de noi pentru o nouă ediție.

Normală (1893), de unde s-a transferat la Școala Normală „Carol I” din Craiova în 1896. Pensionat în 1926, a revenit în Rusca Montană, unde a murit în 1932, la 80 de ani.

Probabil cu prilejul acestei vizite l-a cunoscut și pe baritonul Nicolae Popovici, care l-a vizitat o lună mai târziu în București (zece zile mai târziu, va susține un recital 4 ore în fața Reginei).

Adăugăm și informația că Titu Maiorescu s-a întâlnit cu redactorul celebrei publicații „Romänische Revue”, care a apărut și în capitala austriacă între ianuarie 1889 și decembrie 1892: „Viena, 25 aug. 1891. Ploaie, frig. Vizita lui Diaconovich”.

Aceste relații strânse cu unchiul episcop și cu alți cărturari și oameni de artă din Banat n-au rămas fără efect în plan cultural, căci, poate și sub influența lui Titu Maiorescu, în Caransebeș a apărut, treptat, o înfloritoare viață spirituală, reflectată în activitatea unor profesori notabili de la Institutul Teologic-Pedagogic (între care s-a ilustrat istoricul literar și folcloristul Enea Hodoș).

Nu în ultimul rând vom aminti aici interesul manifestat de *pedagogul* Maiorescu față de un fenomen specific provinciei bănățene: *conferințele învățătorilor*, ca formă de dezbatere și de perfecționare profesională. Într-o scrisoare adresată lui Ioan Meșotă² el cere informații despre aceste conferințe:

„D-lui Ioan Meșotă, Iași, 8 oct. 1869

Cetesc multe despre conferințe și reuniuni învățătorești în Banat. Cum stăm în Transilvania? Cestiunea este din cele mai importante și din parte-mi prepar o cercetare mai întinsă pentru *Convorbiri*”³.

Călător prin Banat

Nu există mărturii certe că Maiorescu ar fi călătorit intenționat în Banat. Există însă suficiente însemnări în *Jurnal*, care confirmă că a trecut și, uneori, s-a oprit în orașe bănățene cu prilejul călătoriilor înspre sau dinspre Occident. În acest sens, sunt menționate mai multe opriri la Timișoara, care se afla

² A trăit între 1837 și 1878, a făcut studii la Viena și la Bonn, a fost profesor la nou înființatul Gimnaziu Românesc din Brașov (1861), apoi director adjunct (1869) al acestuia, autorul unor manuale de istorie și geografie. La propunerea lui Titu Maiorescu, a devenit membru corespondent al Academiei Române în 1877. Cf. și V. Oltean, *Titu Maiorescu în acțiunea de susținere a primului liceu românesc brașovean*, „Limbă și literatură”, 1976, p. 199-213

³ Cf. articolele *Învățăământul primar amenințat!*, „Convorbiri literare”, 1870, nr. 3, p. 33-40 și *Despre reforma învățăământului public*, „Convorbiri literare”, 1870, nr. 15-16, p. 237-241; 252-260

pe ruta Viena – Braşov. În oraşul de pe Bega poposeşte în 31 iulie 1857 la hotelul *Zum Trompeter*. De aici porneşte a doua zi dimineaţa şi în Lugoj ia „un prânz foarte bun”. La întoarcere, plecând luni seara, în 20 septembrie 1857 din Braşov cu poştalionul, ajunge în 23 septembrie, la ora 4 dimineaţa, în Timişoara. De aici, împreună cu încă trei tovarăşi de drum porneşte cu un car privat (arvunit pentru 34 de florini) spre Szeghedin, unde ajung seara la ora 9. Un an mai târziu, în 4 august 1858, „sâmbătă seara, la ½ 8, plecai cu carul de fier din Viena. Duminică, la 7 seara, în Timişoara. Acolo dormii la *Trompeter*.”

Mai târziu, odată cu dezvoltarea liniilor româneşti de cale ferată, el va alege consecvent ruta Bucureşti – Viena prin Orşova şi Timişoara. Într-o miercuri a lunii iulie 1878, el pleacă din Bucureşti cu Mite Kremnitz, copilul acesteia şi cu bona până la Vârciorova, de unde ajunge cu o trăsură până la Orşova, pentru a-şi continua de aici drumul spre Viena („frumoasă călătorie cu trăsura între Vârciorova şi Orşova, trecând pe lângă insula turcească, acum ocupată de austrieci, Ada-Kaleh“).

Doi ani după această însemnare, „la 28 martie 1880 stil vechi, în timpul călătoriei la Pesta [...] l-am văzut pe maiorul Bogati în restaurantul gării din Orşova. Mi s-a adresat în română, [cu] un gros accent ardelenesc sau bănăţean. Mi-a povestit că uciderea lui Barbu Catargi ar fi fost înfăptuită de 2 tineri, incitaţi de redacţia „Românului“; şi anume de acum răposatul Dunca (din Banat) şi de poetul *Grozescu*, care încă mai trăieşte.” În realitate, Iulian Grozescu decedase în 1872, în casa părintească din Comloşul Mare.

Spre deosebire de alte oraşe, provincii sau chiar ţări vizitate, pe care le descrie în amănunt, aproape întotdeauna emiţând judecăţi de valoare, Titu Maiorescu devine extrem de laconic în privinţa oraşelor bănăţene (aprecierea prânzului consumat la Lugoj nu infirmă această constatare, aici fiind vorba, evident, de un fapt singular).

La începutul anului următor va reveni, pentru o zi, la Caransebeş, unde s-a bucurat de o „primire foarte amabilă. Şampanie. Episcopul mai vesel decât oricând, cu cei 80 de ani ai săi!”, ocazie cu care se întâlneşte cu generalul Traian Doda şi cu deja amintitul Ştefan Velovan.

În fine, în august 1890, face o scurtă oprire la Lugoj, venind de la Pesta. Trage la Hotelul „Concordia” al Bisericii Române, „casă mare, dar foarte rău ţinut de un neamţ. Murdar, mâncare proastă. Noapte rea”. De aici, pleacă la Mehadia-Herculesbad, ia cea mai bună odaie, „nu ieftin. Vreme bună, ceva soare, dar cam răcoare. Nu ne place Herculesbad... Mâncarea mediocră la Casino şi toate ţigano-româno-ungureşti”. Impresie ameliorată de ascensiunea de a doua zi, când „am început să ne suim la *Domogled* şi am ajuns pe la 12

până lângă *Aussicht* cu crucea, la jumătatea peste stâncile de sus. La 1 înapoi. Foarte frumos”. Și impresiile culinare se mai ameliorează: „Mâncarea tot mediocră, numai *Kaisersemeln* foarte bune, șuncă, cafea cu lapte bune.”

Va reveni în Timișoara la sfârșitul anului, trage de data aceasta la Hotelul „Rudolf” („în aceeași casă cu teatrul... hotel mare, dar neglijat, foarte frig, *negemütlich*). Iese în oraș pe jos, „ceva vânt rece, înghețat de frig, vedem ‚Prinz Eugen-Platz’, mica tablă turcească la Casa Primăriei... vedem că orașul e iluminat cu electricitate...”

Validarea literară a Banatului

Dacă în privința spațiului geografic Titu Maiorescu nu manifestă un interes special pentru Banat, în schimb lui îi revine meritul incontestabil de a fi atras atenția oamenilor de litere din România de atunci asupra unor scriitori bănățeni. Este vorba despre Ioan Popovici-Bănățeanul și despre Victor Vlad-Delamarina. Datorită marelui critic, numele acestora au devenit cunoscute în lumea literară românească și odată cu ele atenția comentatorilor s-a îndreptat cu mai multă înțelegere asupra fenomenelor literare și culturale din această provincie.

Majoritatea tinerilor care frecventau *Junimea* bucureșteană erau foști emuli ai lui Maiorescu. Acesta face o confesiune semnificativă: „Luni, 8 martie 1893 [...] Mult ocupat și interesat de câteva săptămâni prin întâlnirile literare de sâmbătă, când la mine, când la J. Negruzzi, la care iau parte foștii mei studenți (acum licențiați în litere și în funcții) din București: Mihai Dragomirescu, I. A. Brătescu, I. A. Rădulescu, P. P. Negulescu, N. Basilescu etc.” Cum se vede, tineri care vor face carieră în literatura și în filozofia românească și care îi confirmă vocația de mentor pe care a ilustrat-o de atâtea ori anterior. În acest context, Maiorescu îl cunoaște pe tânărul Ioan Popovici în decembrie 1891, care îi ceruse o întrevvedere, pe care, amabil, i-a acordat-o numaidecât: „Și a venit un tânăr de vreo 23 de ani, îmbrăcat în haine de om sărac, statura mijlocie, slab la față, blond, ochii mari, albaștri, strălucitori, un surâs de sfială, dar de o nespusă blândețe pe buzele învinețite.” Tânărul i-a inspirat nu numai simpatie ci și încredere, astfel că s-a putut⁴ pronunța cu sinceritate asupra poeziilor acestuia („Asupra poeziilor ce mi le-a cetit în acea dimineață ne-am înțeles ușor: vro trei erau numai imitații din Eminescu, prin urmare fără valoare; am convenit să fie aruncate în foc”, dar celelalte „aveau totuși, pe lângă farmecul formei, propria lor viață și astfel a rămas să fie publicate în ‚Convorbiri literare’.”)

⁴ *Critice*. Antologie și prefață de Paul Georgescu, text stabilit de Domnica Stoicescu, București, Editura pentru Literatură, 1966, p. 481

Aflând că pe lângă poezie a mai scris și două nuvele, criticul l-a invitat să le citească în cercul *Junimii* la una dintre ședințele viitoare. Evenimentul s-a produs sâmbătă, 30 ianuarie 1893 (stil vechi) și este consemnat în manuscrisul *Jurnalului*: „Sara literatura studenților la Jacques. Plăcut, delicat, talentat poetic Ion Popovici din Caransebeș (Lugoj).” Nuvela *În lume* citită cu acel prilej a trezit nu numai interesul criticului, ci și admirația participanților și nu este deloc lipsit de interes faptul că Titu Maiorescu asociază numele tânărului cu acela al provinciei din care provenea: „Cu atât mai viu era interesul cu care așteptam știrile din Banat. Și mare mi-a fost mulțumirea când mi-au sosit [...]”

Criticul este mișcat de versurile lugojeanului într-atât, încât nu ezită să enunțe o judecată de valoare de care puțini scriitorii români s-au bucurat: „De la Eminescu încoace, a cărui influență de altminteri se simte și în aceste poezii, nu s-a mai cântat iubirea cu atât adevăr și cu atâta frumusețe.”⁵ Maiorescu deplânge dispariția prematură a scriitorului (29 august 1893) și totodată constată că „în puținele luni de când se publicaseră scrierile lui în ‚Convorbiri literare’, ele au putut pătrunde în inima multor cetitori [...]”⁶ și încheie: „au început să-l prețuiască cei care au trăit împreună cu el, îl vor prețui și cei ce vor veni după el”⁷.

Celălalt tânăr scriitor bănățean despre care Titu Maiorescu se simte îndemnat să scrie este Victor Vlad-Delamarina⁸. Evocându-l, criticul îl plasează în contextul general al literaturii române de la sfârșitul secolului al XIX-lea: „Tocmai în momentul când dincoace de Carpați par a se fi sleit puterile literare după producerea relativ mare din anii 1870 – 1890, românii de dincolo primesc impulsivitatea dată de noi și continuă ei înșii mișcarea.”

Criticul este vădit mișcat de destinul acestui tânăr, neverosimil de asemănător cu cel al lui Ioan Popovici-Bănățeanul: „[...] încolțise printre românii din Banat talentul unui alt tânăr, mort și el cu zile ca Popovici, de-abia ieșit din copilărie, neavând timp să se formeze, rămas aproape necunoscut, dar meritând să fie cunoscut [...]”⁹. Acestui tânăr scriitor Maiorescu îi recunoaște un important merit: „introduce un element nou în mișcarea noastră literară: poezia dialectală”¹⁰. Deși Victor Vlad-Delamarina s-a exersat în mai multe genuri literare, în traduceri dar și în desen, criticul consideră că titlul de prim

⁵ *Ibid.*, p. 482

⁶ Text inedit, reprodus după manuscris.

⁷ *Critice*, p. 487

⁸ *Ibid.*, p. 490

⁹ *Ibid.*, p. 496

¹⁰ *Ibid.*, p. 497. Maiorescu i-a dedicat un necrolog, *Ioan Popovici*, „Convorbiri literare”, XXVII, 1893, nr. 6, p. 520-521 și articolul *Ioan Popovici-Bănățeanu*, „Convorbiri literare”, XXIX, 1895, nr. 10, p. 879-898 (reluat în *Critice*).

poet dialectal este cel care îi poate asigura un loc în literatura noastră. Cu instinctul lui sigur și cu capacitatea de a prevedea lucid viitorul, Maiorescu lasă să se înțeleagă că Delamarina este doar *primul* care scrie în grai și că el va fi urmat de alții care vor proceda așisderea. Predicția lui va fi confirmată de apariția unei întregi familii de poeți bănățeni, care au exploatat virtuțile poetice ale graiului de acasă, fie ei cultivați sau simpli țărani. De altminteri, Banatul a impus în literatura română un fenomen de asemenea unic: pe țărani condeieri¹¹.

Faptul că Titu Maiorescu comentează elogios doi tineri scriitori bănățeni reprezintă o primă afirmare a scrisului bănățean în context național. Maiorescu le integrează meritele într-un reviriment mai larg, reviriment de care recunoaște că nu este străin: criticul este deplin conștient de ecoul pe care opiniile și judecățile lui l-au avut în viața literară a epocii, atunci când se referă la *impulsiunea dată de noi* scriitorilor din Banat și din Transilvania. Roadele literare ale influenței lui reprezintă cel mai important aspect al legăturilor sale cu Banatul.

TITU MAIORESCU UND DAS BANAT

(Zusammenfassung)

Schlüsselwörter: *Ioan Popazu, Caransebeș, Ioan Popovici-Bănățeanul, Victor Vlad-Delamarina, Timișoara*

Der Beitrag klärt Titu Maiorescus Verhältnis zum Banat aus einer dreifachen Perspektive auf: jene der familiären Beziehungen, jene des Reisenden und jene des Literaturkritikers. Die Letztere ist auch die Bedeutendste, da er zwei der wichtigsten Vertreter der Banater Dichtung aus einem kritischen Standpunkt betrachtet.

¹¹ Este vorba despre articolul *În memoria unui poet bănățean: Victor Vlad (Delamarina)*, apărut în „Convorbiri literare”, XXX, 1898, nr. 2, p. 113-134 și reluat în *Critice* sub titlul *În memoria poetului dialectal Victor Vlad (Delamarina)*, p. 501-511 (ed. cit.).